

Tomasz R. Dębowski

Wpływ aneksji Półwyspu Krymskiego na sytuację Kościołów działających na jego terytorium

Wiosną 2014 r. na wschodzie Ukrainy rozegrały się wydarzenia, które doprowadziły m.in. do przejścia kontroli nad Półwyspem Krymskim przez Federację Rosyjską. Podkreślmy, że skutkowały one nie tylko załamaniem relacji pomiędzy Kijowem a Moskwą, ale także ochłodzeniem stosunków Kremla ze Stanami Zjednoczonymi, większością państw Unii Europejskiej, jak również innymi krajami. Ponadto, doprowadziły do wdrożenia sankcji wobec Rosji, które oprotestowane zostały przez Chiny¹.

Polskie media śledziły rozwój wypadków na Krymie, przy czym stosunkowo niewiele uwagi poświęciły przybliżeniu sytuacji, w jakiej znalazły się działające tam Kościoły². Dodajmy, że w tym samym czasie z obwodu donieckiego napływały niepokojące informacje o aktach przemocy skierowanych przeciwko duchowieństwu i wiernym innych wspólnot chrześcijańskich, niż Rosyjska Cerkiew Prawosławna (RCP). Informowano m.in. wówczas o zabójstwie dwóch diakonów z Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Słowiańsku oraz dwóch synów pastora tego zboru³. Te dramatyczne wypadki skłoniły autora tekstu do sformułowania hipotezy, że sytuacja Kościołów na zaanektowanym półwyspie, za wyjątkiem wspierającej Kreml RCP, uległa pogorszeniu.

Analiza ilościowa oraz jakościowa zebranego materiału badawczego pozwoliła wyodrębnić następujące wspólnoty, które poddane zostaną oglądowi: Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego (UKPPK), Kościół katolicki

¹ M. Adamczyk, *Wojna rosyjsko-ukraińska w Donbasie jako wyzwanie dla chińskiej dyplomacji*, „Wschodnioznawstwo” 2016, s. 134.

² M. Lubicz Miszewski, *Obraz konfliktu na wschodniej Ukrainie w portalach internetowych prorosyjskich separatystów w Donbasie (redagowanych w języku polskim)*, [w:] *Spółczesność a wojna. Konflikty etniczne i kulturowe w XX i XXI wieku*, M. Bodziany (red.), Wrocław 2016, s. 152-154.

³ *Ukraina: Separatyści nadal porywają i zabijają*, <http://gosc.pl/doc/2088467.Ukraina-Separatyści-nadal-porywaja-i-zabijaja> (15 III 2018).

obrzydaku ukraińsko-bizantyjskiego (KKOUB), Kościół katolicki oraz Kościoły protestanckie (ewangelickie i ewangelikalne). Tekst o układzie podmiotowym podzielono na dwie główne części i wnioski. W pierwszej zaplanowano zarysowanie ram prawnych, w których funkcjonują związki religijne na zaanektowanym półwyspie. W drugiej przybliżone zostaną przypadki represyjnych działań ze strony rosyjskiej administracji oraz służb bezpieczeństwa wobec wymienionych powyżej Kościołów. Bazę źródłową tekstu stanowią będą ukraińskie, rosyjskie oraz angielskie publikacje cyfrowe, które zaczerpnięto z zasobów Internetu.

Prawne ramy funkcjonowania wspólnot religijnych po aneksji Krymu

Na samym początku 2014 r. na Krymie działały 2083 organizacje religijne, przy czym tylko 1409 zostało zarejestrowanych zgodnie z ukraińskim prawem. Od momentu zaanektowania półwyspu przez Moskwę (18 III 2014) na jego terytorium zaczęło obowiązywać restrykcyjne, rosyjskie prawo wyznaniowe, które, w porównaniu do regulacji przyjętych przez Kijów, znacznie ogranicza wolność wyznania. Dla znajdujących się tam Kościołów i związków wyznaniowych oznaczało to konieczność dokonania ponownej rejestracji, bez której nie jest możliwe prowadzenie zgromadzeń religijnych, działalności wydawniczej, czy posługi duszpasterskiej w szpitalach i więzieniach⁴. Tę procedurę dodatkowo komplikował wymóg posiadania rosyjskiego obywatelstwa przez założycieli lub przywódców danej wspólnoty. Odmowa jego przyjęcia praktycznie oznaczała, że takie osoby, zgodnie z rosyjskim prawem migracyjnym, nie mogły wypełniać swoich religijnych obowiązków.

Do marca 2015 r. tylko 14 krymskich organizacji religijnych zostało ponownie zarejestrowanych. W wypadku 150 pozostałych wniosków nastąpiło ich odrzucenie z powodu różnych uchybień, np. część dokumentów została napisana w języku ukraińskim. Dlatego proces powtórnej rejestracji przedłużono do 2016 r.⁵. Warto zauważyć, że wydłużeniem procedury rejestracyjnej zainteresowane były również ubiegające się o nią wspólnoty. Jana Stepankowska pisała, że przedstawiciele ukraińskich Kościołów na półwyspie „nie spieszyli się, aby rozpocząć

⁴ W wypadku Kościoła katolickiego dodatkową trudność sprawia fakt, że stolica diecezjalna dla parafii krymskich znajduje się na terytorium Ukrainy.

⁵ *Тільки 1% релігійних організацій Криму перереєструвалися за законами Росії*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1543:1&catid=34:ua&Itemid=61 (27 II 2018); *Roman Catholic Church reregisters its parishes in Crimea, in accordance with Russian law*, https://risu.org.ua/en/index/all_news/catholics/rcc_in_ukraine/58850 (1 III 2018).

proces rejestracji zgodnie z rosyjskim prawem, ponieważ faktycznie oznaczałoby to uznanie władz rosyjskich na Krymie”⁶.

Kolejnym, prawnym wyzwaniem dla Kościołów i związków wyznaniowych było przyjęcie przez Dumę w lipcu 2016 r. projektu regulacji antyterrorystycznych, określanego mianem „pakietu Jarowej”⁷. To z kolei doprowadziło do nowelizacji Ustawy Federalnej „O wolności i o związkach wyznaniowych” (1997). Od czerwca 2016 r. zmodyfikowany akt prawny zakazuje prowadzenia działalności misyjnej poza budowlami sakralnymi, a więc także w prywatnych mieszkaniach i innych obiektach oraz propagowania treści religijnych w mediach bez uzyskania stosownego pozwolenia od władz. Co więcej, zobowiązuje domowników, którzy wiedzą o takim niezarejestrowanym zgromadzeniu, do poinformowania o tym policji. Aktualizacja ta – podkreślmy – pierwotnie miała na celu zwiększenie kontroli nad wyznawcami islamu, a zwłaszcza ograniczenie możliwości ich radykalizacji, prowadzącej do ekstremizmu religijnego. Moskwa, decydując się na takie rozwiązanie skutecznie zmniejszyła swobody religijne również tych organizacji, które w swoim nauczaniu oraz działaniach nie odwołują się do przemocy. Rosja – co trafnie zauważył Grzegorz Górny – nie może sobie pozwolić „na uchwalenie prawa ograniczającego swobody jedynie wyznawców islamu. Na całym świecie zostałyby to odebrane jako dyskryminacja jednej konkretnej religii i bez wątpienia wywołałoby protesty wszystkich państw muzułmańskich, w tym Turcji, Iranu, Arabii Saudyjskiej czy Indonezji. Dlatego ograniczenia rozciągnięto na wszystkie religie”⁸.

Dodajmy, że nowelizacja Ustawy w wypadku UKPPK, Kościoła katolickiego, KKOBU oraz Kościołów protestanckich wiąże się z pogorszeniem ich sytuacji lokalowej. Wynika to z faktu, że wspólnoty te nie dysponują wystarczającą liczbą obiektów zaspokajających ich potrzeby. W niektórych wypadkach zmuszone są zatem do organizowania zgromadzeń w wynajętych pomieszczeniach lub prywatnych mieszkaniach. Ponadto, nowe prawo ograniczając kontakty z obcokrajowcami, utrudnia pracę misjonarzom, ewangelistom czy wykładowcom seminariów i szkół biblijnych. Wszyscy oni, jeśli chcą czynnie uczestniczyć w życiu wspólnot (głosić kazania, nauczać, prowadzić poradnictwo duszpasterskie etc.), muszą posiadać wizę zezwalającą na pracę w Rosji. W innym wypadku zagrożeni są natychmiastowym wydaleniem z jej terytorium. Zdaniem przewodniczącego Zjednoczonej Rady Chrześcijan Wiary Ewangelicznej – bp. Siergieja Riachowskiego

⁶ Я. Степанковська, *Як українським церквам у Криму вдається залишатися українськими*, https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/62249 (1 III 2018).

⁷ K. Kraj, *Rosyjski system antyterrorystyczny*, Kraków 2017, s. 78 i n.

⁸ G. Górny, *Walka z terroryzmem czy z religią? Kontrowersyjna ustawa w Rosji*, <https://wpolityce.pl/swiat/301860-walka-z-terroryzmem-czy-z-religia-kontrowersyjna-ustawa-w-rosji> (20 II 2018).

– nowelizacja prawa wyznaniowego Rosji stoi w sprzeczności z art. 28 jej ustawy zasadniczej (1993), który mówi o gwarancjach wolności sumienia i wyznania⁹.

Ołeksandr Siedow, analityk w ukraińskim oddziale Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka podkreśla, że działania prawne podejmowane przez Moskwę wobec związków religijnych na Krymie mają znamiona prześladowań religijnych. Naruszają bowiem Europejską Konwencję Praw Człowieka, ograniczając „wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne”. Siedow nie dostrzega również, aby takie formy aktywności religijnej stanowiły zagrożenie dla „porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochrony praw i wolności innych osób”¹⁰. Ponadto dodaje, że Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny (1949) wyraźnie stanowi, iż ludność zamieszkująca na terytoriach okupowanych podlega ochronie i ma prawo m.in. do poszanowania jej przekonań i praktyk religijnych, zwyczajów i obyczajów¹¹.

Ukraiński Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego

Nieprzychylne działania ze strony Rosji i jej krymskich zwolenników wobec UKPPK postrzegane są jako forma odwetu za poparcie, którego udzielił protestującym na kijowskim Majdanie, a także manifestantom z Sewastopola, opowiadającym się za pozostaniem półwyspu w strukturach Ukrainy (marzec 2014). Ponadto, Moskwa zdaje sobie sprawę z tego, że UKPPK stanowi ostoję dla Ukraińców zamieszkujących Krym, dlatego tak istotne jest dla niej ograniczenie wpływów tego Kościoła w przestrzeni publicznej¹².

W czerwcu 2014 r. arcybiskup Krymu i Symferopola Klemens wydał oświadczenie, w którym protestował przeciwko presji wywieranej na wiernych oraz

⁹ *Będzie jak za bolszewików? Rosja ograniczy wolność wyznania. Pretekstem walka z terroryzmem*, <http://www.pch24.pl/będzie-jak-za-bolszewikow--rosja-ograniczy-wolnosc-wyznania-pretekstem-walka-z-terroryzmem,44254,i.html> (21 II 2018); *Konstytucja Rosji*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rosja.html> (21 II 2018).

¹⁰ *Europejska Konwencja Praw Człowieka*, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf (20 II 2018).

¹¹ *Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku*, Dz.U. 1956, Nr 38, poz. 171, art. 27; zob. *Звіт Місії ОБСЄ з оцінки стану справ із дотриманням прав людини в Криму: свобода віросповідання*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1604%3A1&catid=46%3Aocse&Itemid=73&lang=uk (22 II 2018).

¹² А. Захаров, *Выстоять помогает только молитва*, <http://www.golos.com.ua/rus/article/277801> (22 II 2018).

duchowieństwo krymskiej eparchii UKPPK¹³. W dokumencie tym opisał przypadek wtargnięcia, a następnie zbezczeszczenia świątyni we wsi Perevalnoe, w regionie Symferopola, przez rosyjskich kozaków (1 VI 2014). W czasie napaści poturbowano ciężarną parafiankę i dziewczynkę z porażeniem mózgowym, jak również rozbito samochód opata. Poinformowana o tym zdarzeniu policja odmówiła wszczęcia śledztwa¹⁴. Zaznaczmy, że kościół ten ostatecznie został przejęty przez RCP. Podobny los spotkał dwa kolejne obiekty UKPPK, znajdujące się w Sewastopolu – świątynie Piotra i Pawła oraz cerkiew św. Mikołaja, która przed aneksją znajdowała się na terenie Centrum Szkolenia Marynarki Wojennej Ukrainy. W oświadczeniu abp Klemens dodawał również, że oficerowie Federalnej Służby Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej (FSB) przeprowadzili „rozmowy prewencyjne” z kapłanami UKPPK. W ich następstwie jeden z duchownych z powodu gwałtownego wzrostu ciśnienia musiał być hospitalizowany, zamknięte zostały także parafie w Krasnoperekopsku i Kerczu¹⁵.

W czerwcowym oświadczeniu abp Klemens wskazał również, że Rada Najwyższa Autonomicznej Republiki Krym swoimi działaniami omal nie doprowadziła do zamknięcia katedry św.św. Włodzimierza i Olgi UKPPK w Symferopolu, podnosząc opłaty za jej użytkowanie 600 tys. razy¹⁶. W styczniu 2016 r. Sąd Arbitrażowy na Krymie wydał orzeczenie nakazujące opuszczenie świątyni przez duchowieństwo i wiernych Patriarchatu Kijowskiego w ciągu 10 dni, a nadto zapłacenie kosztów usług komunalnych, które oszacowano na 500 tys. rubli. Dodajmy, że w czerwcu odwołanie od tej decyzji zostało odrzucone¹⁷. Pewne światło na powyższe wydarzenia rzuca artykuł zamieszczony na portalu kresy24.pl. Czytamy w nim, że UKPPK „od lat zabiegał u lokalnych władz Krymu o ostateczne uregulowanie praw własności do świątyni. Nie zdążył tego zrobić przed aneksją

¹³ W połowie marca Ministerstwo Kultury Ukrainy wydało oświadczenie w sprawie prześladowania duchownych na Krymie. W dokumencie tym zdecydowanie potępiono próby zastraszania i upokarzania ukraińskich obywateli – osób wierzących na półwyspie, nie podlegających jurysdykcji Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. *Заява Мінкультури України стосовно переслідувань священнослужителів на території АР Крим*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1393%3A1&catid=50%3Azv&Itemid=78&lang=uk (22 II 2018).

¹⁴ *Report by Nils Muižnieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his mission in Kyiv, Moscow and Crimea, from 7 to 12 September 2014*, <https://rm.coe.int/090000-16806db75f> (23 II 2018).

¹⁵ М. Глуховський, *Архієпископ УПЦ КП Климент: Держава Україна здала Крим. Заявляю про це офіційно*, https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/57996 (7 III 2018).

¹⁶ *Заява архієпископа Кримського і Сімферопольського Климента щодо захоплення храму УПЦ КП в с. Перевальному АР Крим*, https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1431%3A1&catid=50%3Azv&Itemid=78&lang=ru (22 II 2018).

¹⁷ Н. Coynash, *Head of Beleaguered Ukrainian Orthodox Church in Crimea detained after informing PACE of rights abuses*, <http://khp.org/en/index.php?id=1476904768> (23 II 2018).

Krymu. Nowe rosyjskie władze nie zwlekały i ‘uregulowały’ sprawę ostatecznie, odbierając budynek¹⁸.

Zdaniem abp. Klemensa poprawie sytuacji wiernych UKPPK na półwyspie nie sprzyja bierna postawa władz w Kijowie¹⁹. Pod koniec sierpnia 2017 r. rosyjscy komornicy, wspierani przez siły bezpieczeństwa, zabrali ze świątyni św. św. Włodzimierza i Olgi naczynia liturgiczne, uniemożliwiając tym samym sprawowanie kultu, a następnie zamknęli obiekt. Po tym zdarzeniu przedstawiciele UKPPK wysłali skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, która została przyjęta i zarejestrowana²⁰. Nadmienmy również, że na początku 2018 r. na Krymie pozostało tylko dziewięć parafii tego Kościoła, gdy w tym samym okresie 2014 r. było ich 20²¹.

Kościół katolicki obrządku ukraińsko-bizantyjskiego

Trudności nie ominęły także KKOUB oskarżanego przez metropolitę Hilariona – przewodniczącego Wydziału Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego – o udzielenie poparcia przeciwnikom prezydenta Wiktora Janukowicza. Dodajmy, że zarzuty te były kierowane nie tylko pod adresem abp. Światosława Szewczuka, ale także zwierzchnika UKPPK metropolity Filareta. Nadmienmy, że po aneksji Krymu część wiernych KKOUB postanowiła przenieść się na tereny pozostające pod kontrolą Kijowa. W tej grupie były również osoby duchowne, które, jak np. ks. Michał Milczakowski musiały opuścić półwysep ze względu na szykany ze strony rosyjskiej policji, która zarzuciła im brak akceptacji dla zachodzących zmian²². Inną przesłanką skłaniającą duszpasterzy do przesiedlenia się na terytorium Ukrainy były uwarunkowania ekonomiczne, a zwłaszcza trudności w utrzymaniu rodzin²³.

Oprócz zastraszania duchownych KKOUB zdarzały się również wypadki użycia wobec nich siły. Rankiem 15 III 2014 r., kapelan wojskowy ks. Nykołaj

¹⁸ *Rosyjskie władze Krymu odebrały katedrę Patriarchatu Kijowskiego. Arcybiskup: „Nie wyjde stąd!”*, <https://kresy24.pl/rosyjskie-wladze-krymu-odebraly-katedre-patriarchatu-kijowskiego-arcybiskup-nie-wyjde-stad> (22 II 2018).

¹⁹ A. Захаров, *op.cit.*

²⁰ *Європейський суд з прав людини прийняв і зареєстрував заяву УПЦ КП*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/69788 (1 III 2018).

²¹ *В УПЦ КП у Криму залишилися четверо священиків – архієпископ Климент*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/69843 (1 III 2018).

²² *Ukrainian Catholics face rising hostility from Russian police, Russian Orthodox*, <https://www.catholicculture.org/news/headlines/index.cfm?storyid=20913&repos=4&subrepos=2&searchid=1810335> (1 III 2018).

²³ *Патріарх УГКЦ: у нас були і залишаються віряни в Криму*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/61684 (1 III 2018).

Kwycz z kościoła Wniebowzięcia Najświętszej Bogurodzicy w Sewastopolu, został wprowadzony przez uzbrojonych bojowników samozwańczych władz krymskich. Duchownemu, który, jak donoszono, był brutalnie przesłuchiwany, zarzucono przygotowywanie masowych zamieszek na Krymie, uzbrajanie ukraińskiej marynarki wojennej oraz nielegalne posiadanie dziesięciu kamizelek kuloodpornych. Duszpasterz te właśnie środki ochrony osobistej wykorzystywał podczas udzielania pomocy humanitarnej ukraińskim żołnierzom, zablokowanym w bazie morskiej w Sewastopolu przez Rosjan. Udostępniał je także dziennikarzom relacjonującym wydarzenia rozgrywane się na półwyspie²⁴. Z podobnymi szykanami, w tym samym okresie, zetknął się również inny kapelan wojskowy tego Kościoła – ks. Bohdan Kostečko z Jewpatorii, a także ks. Ihor Gabryłów z Jałty²⁵.

Kościół katolicki

Wierni Kościoła katolickiego na Krymie stanowią niewielką społeczność, którą przed marcem 2014 r. szacowano na około 2000 osób. Moskwa, przejmując kontrolę nad tym terytorium, doprowadziła do zamknięcia rokowań prowadzonych przez Kościół katolicki z ukraińską administracją, dotyczących zwrotu nieruchomości parafialnych, które zostały utracone w czasach stalinowskich. Ze względu na fakt, że stolica diecezjalna dla parafii krymskich znajduje się w Odessie, czyli na terytorium Ukrainy, Watykan, który nie uznał aneksji półwyspu, aby zabezpieczyć potrzeby wiernych, ustanowił na Krymie okręg duszpasterski²⁶. Opiekę nad nim powierzono delegatowi apostolskiemu bp. Jackowi Pyłowi, który na samym początku marca 2014 r., w obliczu narastającego napięcia na Krymie, apelował do katolików, aby unikali kontaktów z „ekstremistami”, bez względu na ich proveniencję²⁷.

Wydarzenia, które rozegrały się w kolejnych tygodniach doprowadziły do istotnych utrudnień w funkcjonowaniu parafii katolickich. Znacznej komplikacji uległ proces niesienia pomocy charytatywnej z powodu obostrzeń, które pojawi-

²⁴ *Похищений в Севастополе священник УГКЦ нашелся после 8 часов допросов силовиками*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1391%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=ru (22 II 2018).

²⁵ *Як живе нині УГКЦ в Криму?*, http://news.ugcc.ua/interview/yak_zhive_nin%D1%96_ugkts_v_krimu_70758.html (22 II 2018).

²⁶ *„Ватикан офіційно не визнає анексії Криму”*, – *єпископ РКЦ в Україні*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/rcc_in_ukraine/59109 (7 III 2018).

²⁷ *Єпископ РКЦ подякував „уряду” Севастополя за сприяння католикам*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/61717 (1 III 2018); *Catholic bishop in Crimea pleads for peace, coexistence among ethnic groups*, <https://www.catholicculture.org/news/headlines/index.cfm?storyid=20692&repos=4&subrepos=2&searchid=1810608> (1 III 2018).

ły się na nowej granicy, zwłaszcza gdy chodziło o przywóz darów z zagranicy²⁸. Dodajmy, że we wrześniu 2014 r. bp Bronisław Biernacki, w rozmowie z Radiem Watykańskim, wskazywał na praktykę zastraszania kapłanów przez rosyjskie służby bezpieczeństwa oraz na podejmowane próby pozyskania ich do współpracy. Hierarcha dodawał również, że część katolików w obawie przed represjami postanowiła opuścić Krym, co doprowadziło do znacznego zmniejszenia ich liczby, przez co niektóre parafie stanęły przed widmem zamknięcia²⁹. Pomimo tych trudności, w styczniu 2015 r. Kościół katolicki rozpoczął procedurę ponownej rejestracji swoich parafii na półwyspie.

Kościół protestanckie

Kościół protestanckie, które przed aneksją Krymu działały na jego terytorium, przez rosyjską administrację oraz RCP postrzegane są jako „proamerykański element obcy”. Jedną z konsekwencji oderwania półwyspu od Kijowa było pojawienie się linii podziałów w łonie obecnych tam wspólnot luterańskich, baptystycznych i zielonoświątkowych. Ich podłożami są: odmienna ocena przesłanek, które doprowadziły do aneksji, różnice w postrzeganiu polityki prowadzonej przez Kreml, rozdziewięki dotyczące możliwości zaangażowania chrześcijan w działalność polityczną, a co za tym idzie kontrowersje dotyczące ewentualnej skali tej aktywności, jak również spór o sprawę udziału chrześcijan w konflikcie zbrojnym i o ewentualny charakter tego zaangażowania³⁰. Nadmienmy, że 28 wspólnot baptystycznych na Krymie odłączyło się od Wszuchukraińskiego Związku Stowarzyszeń Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów i zasililo struktury Rosyjskiego Związku Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów, wyrażając tym samym solidarność oraz jedność z Rosją³¹. Dodajmy, że ta właśnie organizacja, w maju 2014 r. podczas kongresu w Petersburgu, udzieliła zdecydowanego poparcia Władimirowi Putinowi, pomimo trwającego od dwóch miesięcy brutalnego konfliktu na wschodzie Ukrainy. Ponadto, zakwestionowała legalność wydarzeń na Majdanie oraz odsunięcie od władzy Wiktora Janukowicza³².

²⁸ *Catholics in Crimea isolated, fear losses*, <https://www.catholicculture.org/news/headlines/index.cfm?storyid=21075&repos=4&subrepos=2&searchid=1810333> (1 III 2018).

²⁹ *Чи залишаться у Криму католики?*, <http://catholicnews.org.ua/chi-zalishatsya-u-krimu-katoliki> (1 III 2018).

³⁰ В. Манжул, *Протестантизм в Україні 2014 року. Події, тенденції, виклики, перспективи*, https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/58704 (21 II 2018).

³¹ *Podział wśród krymskich baptystów*, <http://www.ekumenizm.pl/koscioly/protestanckie/podzial-wsrod-krymskich-baptystow> (21 II 2018).

³² M.R. Elliott, *Why Russia's Evangelicals Thank God for Putin*, <http://www.christianitytoday.com/ct/2015/january-web-only/russia-evangelical-god-putin-crimea-ukraine.html> (21 II 2018).

Z kolei, w Symferopolu, po wyjeździe w marcu 2014 r. na Ukrainę pastora lokalnej kongregacji Ukraińskiego Kościoła Luterńskiego³³, zbiorowość ta została przejęta przez Ewangelicko-Luterński Kościół Ingrii, drugą co do wielkości wspólnotę luterzańską w Rosji. Dodajmy również, że zaniepokojenie krymskich ewangelików wzbudza aktywność Luterńskiego Kościoła Wyznania Augsburskiego, który został założony w 2008 r. i zarejestrowany w Jałcie. Zdaniem wielu pastorów, w jego powstaniu istotną rolę odegrała Moskwa, która wykorzystuje tę wspólnotę do rozbijania jedności ukraińskich, luterzańskich duchownych³⁴.

Analizując doniesienia medialne dotyczące sytuacji Kościołów ewangelikalnych na Krymie, dostrzec można wzmianki odnoszące się do szeregu inicjatyw podejmowanych przez rosyjską administrację oraz służby bezpieczeństwa, zmierzających do ich osłabienia. Wskazano nie tylko na naciski wywierane na duchownych i wiernych, ale także wspomniano o utworzeniu przez FSB bazy danych, zawierającej informacje o aktywnościach duszpasterzy, a w tym o ich kontaktach podczas wyjazdów na terytorium Ukrainy³⁵. Na łamach East-West Church & Ministry Report, Roman Lunkin pisał, że Rosja postrzega zielonoświątkowców jako zwolenników pomarańczowej rewolucji, co po aneksji Krymu natychmiast doprowadziło do nieprzyjaznych działań wobec tego środowiska ze strony policji i FSB. Szykany te przyjmowały postać rewizji w kościołach, kontroli dokumentów osób uczestniczących w nabożeństwach, a także ostentacyjnego zakłócania porządku zgromadzeń.

Jako przykład tego rodzaju działań można wskazać przypadek zboru „Głos Nadziei” Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Baczysaraju. W grudniu 2016 r. społeczności tej zakazano użytkowania budynku, który jest jego własnością. Zdarzenie to poprzedził ciąg szykan ze strony FSB, prokuratury oraz straży pożarnej. Pastor Mychajło Panoczko wskazuje, że od sierpnia 2016 r. zaczęto mnożyć wymogi, których spełnienie było bezwzględnie konieczne, aby w obiekcie mogły być organizowane dalej zgromadzenia. Dodajmy, że ten właśnie zbor znany jest ze swojej działalności społecznej, obejmującej nie tylko pomoc charytatywną dla ubogich, ale także pracę wśród osób uzależnionych od leków i alkoholu, którym udzielano pomocy w dwóch ośrodkach³⁶. Z kolei w maju 2017 r. toczyło się postępowanie przeciwko pastrowi Mykole Blyshchikowi

³³ Ukraiński Kościół Luterński założony został w 1994 r. przez amerykańskich misjonarzy Stowarzyszenia Myśli Wiary.

³⁴ R. Lunkin, *Religious Politics in Crimea, 2014-2016*, „East-West Church & Ministry Report” 2017, vol. 25, nr 2, s. 8.

³⁵ *Из Крыма вытесняют протестантские церкви*, <https://ru.krymr.com/a/news/26957728.html> (2 III 2018).

³⁶ *Християни закликають Росію повернути віруючим молитовний будинок в Бахчисарай (ВДЕО)*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1762%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk (23 II 2018).

z ewangelicznego Kościoła Viri-Gospel „Odnowa” w Kujbyszewie. Duchowny musiał zapłacić 30 tys. rubli kary za brak na budynku, w którym odbywały się nabożeństwa, tabliczki informacyjnej³⁷.

Szczególne zainteresowanie rosyjskich służb dotyczyło duszpasterzy i wiernych, którzy utrzymywali kontakty z charyzmatycznym zbożem Ambasada Błogosławionego Królestwa Bożego dla Wszystkich Narodów, działającym w Kijowie. Przypomnijmy, że jego pastor Sunday Adelaja wraz z pozostałymi duchownymi, zdecydowanie opowiedział się po stronie protestujących na Majdanie. W tym miejscu warto nadmienić, że w maju 2006 r. Adelaja został zatrzymany w porcie lotniczym Moskwa-Szeremietiewo, a następnie deportowany, gdyż uznano go za *persona non grata* na terytorium Rosji. Zdaniem FSB duchowny stanowi zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego tego państwa³⁸. Lunkin dodaje również, że pastory Oleg Trikoziuk oraz Anton Litwin za proukraińskie nauczanie zostali deportowani z Krymu, podobny los spotkał oficera Armii Zbawienia w Symferopolu – Ruslana Zueva, który był działaczem krymskiego euromajdanu³⁹.

Wnioski

Rekapitułując powyższe rozważania należy podkreślić, że sytuacja Kościołów na zaanektowanym Krymie, za wyjątkiem RCP, uległa pogorszeniu. Ich położenie jest następstwem nie tylko uwarunkowań politycznych, ale także specyfiki relacji międzykonfesyjnych występujących na Ukrainie oraz bliskich związków pomiędzy Kremlem a RCP. Przypomnijmy, że Patriarchat Moskiewski poparł odebranie półwyspu od Kijowa, a w okresie poprzedzającym to wydarzenie wydał oświadczenie przestrzegające przed konfrontacją, które było zbieżne ze stanowiskiem rosyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Ponadto, niedługo po tym fakcie, przedstawiciele władz Federacji Rosyjskiej uzasadniali operację wojskową na Krymie, m.in. potrzebą ochrony znajdujących się tam wiernych RCP, zaś sam Putin stwierdził, że półwysep dla rosyjskiego prawosławia oznacza to samo, co Wzgórze Świątynne w Jerozolimie dla Żydów i muzułmanów⁴⁰. Argumentacja ta nie powinna zaskakiwać, gdyż Putin i patriarcha Kirił podzielał tę samą wizję

³⁷ Дело No 5-96-30/2017. Постановление о назначении административного наказания, http://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2017/07/05-0030_96_2017_Postanovlenie_o_naznachenii_administrativnogo_nakazaniya.pdf (20.02.2018).

³⁸ Pastor Sunday Adelaja człowiekiem niebezpiecznym w Rosji, <http://www.ekumenizm.pl/koscioly/protestanckie/pastor-sunday-adelaja-czlowiekiem-niebezpiecznym-w-rosji> (17 III 2018).

³⁹ R. Lunkin, *op.cit.*

⁴⁰ R. Allison, *Russian 'deniable' intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules*, „International Affairs” 2014, vol. 90, nr 6, s. 1262; H. Coynash, *op.cit.*

„rosyjskiego świata”, opartą na wspólnych wartościach i podobnym postrzeganiu „zagrożeń” płynących z Zachodu⁴¹. Ponadto, bliskie związki Kremla z RCP wynikają również z działań podejmowanych przez Putina w celu znalezienia nowych sposobów legitymizowania swoich rządów, niezależnych od uwarunkowań gospodarczych. W konsekwencji Putin buduje ramy dla „nowego, narodowego mitu”, ogniskującego się wokół powiązań z RCP i tradycjami kościelnymi⁴².

Patriarchat Moskiewski widzi Ukrainę jako istotną część swojego terytorium kanonicznego. Nadmienmy, że na początku lat 90. XX w. zdecydowanie odrzucił możliwość uzyskania autokefalii przez Ukraińską Cerkiew Prawosławną. Jej usamodzielnienie pozbawiłoby RCP znacznej liczby wiernych, a co za tym idzie, również parafii. Co więcej, Patriarchat Moskiewski straciłby prawo do sukcesji po cerkwi Rusi Kijowskiej⁴³. RCP zainteresowana jest zatem ograniczeniem wpływów innych kościołów na tym obszarze. Realizacji tego przedsięwzięcia nie sprzyja m.in. aktywność misyjna Kościołów ewangelikalnych. Wspólnoty te są dobrze zorganizowane, charakteryzują się znacznym zaangażowaniem w pracę ewangelizacyjną oraz socjalną, która bywa także formą pozyskiwania nowych wyznawców. Ponadto, poprzez swoje międzynarodowe kontakty mogą liczyć na różnorakie wsparcie ze strony partnerów zagranicznych, np. kościołów i/lub ich poszczególnych parafii, organizacji parakościelnych, fundacji, prywatnych darczyńców itd.

Trudności, z jakimi spotykają się przywołane w tekście Kościoły, odzwierciedlają praktyki stosowane przed 2014 r. w Federacji Rosyjskiej wobec „obcych” wspólnot mniejszościowych, postrzeganych jako zagrożenie dla bezpieczeństwa wyznaniowego tego państwa. Najczęściej – o czym pisała Alicja Curanović – przyjmują one postać „nieuzasadnionego wypowiedania najmu lokalu, trudności z kupnem działki lub znalezieniem jakiegokolwiek pomieszczenia, gdzie mogłyby się odbywać spotkania wyznawców (...). Niezapowiedzianych kontroli służb bezpieczeństwa, konfiskat publikacji, niewydawania wiz, nieuzasadnionego zatrzymania członków wspólnoty”⁴⁴. Część z tych działań mimowolnie rodzi skojarzenia z szykanami stosowanymi wobec chrześcijan i przedstawicieli innych religii, które Aleksandr Sołżenicyn opisał w pierwszym tomie *Archipelagu Gułag* (1973).

⁴¹ A. Mitrofanova, *Russian ethnic nationalism and religion today*, [w:] *The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000-2015*, P. Kolsto, H. Blakkisruds (red.), Edinburgh 2016, s. 111.

⁴² E.B. Damm, *Resurrection of the Russian Orthodox Church: Narrative of Analysis of the Russian National Myth*, „Social Science Quarterly” 2017, vol. 98, nr 3, s. 942.

⁴³ W. Pawluczuk, *Ukraina. Polityka i mistyka*, Kraków 1998, s. 146 i n.

⁴⁴ A. Curanović, *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010, s. 173.

Abstract

Tomasz R. Dębowski

The impact of the Russian annexation of Crimea on the situation of churches operating on the territory of Crimea

In the springtime of 2014, incidents, that happened in the eastern part of Ukraine, led to take control over the Crimean Peninsula by the Russian Federation. At the same time, from the Donetsk region, came the information about many acts of violence, directed against the clergy and worshippers of the Christian communities other than the Russian Orthodox Church, supportive for the Kremlin authorities. Those incidents led us to formulate the following research question: what is the situation of the churches on the annexed peninsula? And further, the hypothesis that the situation of the churches on the annexed peninsula, except for the Russian Orthodox Church, has deteriorated.

The research material, used in the article, is mostly based on the Ukrainian, Russian and English Internet sources, which have been analyzed in a quantitative and a qualitative way. As a result of these activities, the following communities have been distinguished to be analyzed: the Ukrainian Orthodox Church of the Kiev Patriarchate, the Catholic Church of the Ukrainian-Byzantine rite, the Roman Catholic Church and various Protestant churches.

The text, constructed on the „subject-problem” system, has been divided into two main parts and the conclusion section. Following the research, it has been found that the legal position of the churches operating on the peninsula, except for the Russian Orthodox Church, had deteriorated. The admission of the Russian solutions regarding religious laws makes the implementation of the church activities (missional, pastoral, educational and charitable), as well as the cooperation with foreign partners much more difficult. Breach of the previous religious freedom on the Crimean Peninsula can be considered as a form of a persecution. The analysis of our sources allowed us to notify that the scale of repressions that the churches encounter, is different. In the most difficult position is the Ukrainian Orthodox Church of the Kiev Patriarchate, competitive with the Russian Orthodox Church. The situation of the Catholic Church of the Ukrainian-Byzantine rite, as well as the situation of the Evangelical churches (well-known for their inner missions) does not look better. The Catholic Church has also suffered from particular difficulties.

In the light of the above analysis, we might conclude that the research hypothesis has been positively verified. We have emphasized that the current position of the analyzed churches from the annexed Crimean Peninsula is a consequence of the recent political conditions and the specificity of the interdenominational

relations existing in Ukraine, as well as the close ties between the Kremlin and the Russian Orthodox Church. These connections are also a result of the actions undertaken by Vladimir Putin, in order to find new methods to legitimize his own political power. Consequently, he creates a framework for a „new national myth”, focusing on relations with the Russian Orthodox Church and the church traditions. The difficulties faced by churches described in the text, reflect the practices used in the Russian Federation towards „foreigners” minority communities (perceived as a threat to the confessional security of the country) before 2014. Some of these actions involuntarily led us to connotations with the persecutions of Christians and representatives of other religions, described by Aleksandr Solzhenitsyn in the first volume of the Gulag Archipelago (1973).

Keywords: Russia, Ukraine, Crimea, Christianity, Orthodox Christianity, Catholicism, Protestantism, religious persecutions

References

- Adamczyk, M., *Wojna rosyjsko – ukraińska w Donbasie jako wyzwanie dla chińskiej dyplomacji*, „Wschodnioznawstwo” 2016.
- Allison, R., *Russian ‘deniable’ intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules*, „International Affairs” 2014, vol. 90, nr 6.
- Bedzie jak za bolszewików? Rosja ograniczy wolność wyznania. Pretekstem walka z terroryzmem*, <http://www.pch24.pl/bedzie-jak-za-bolszewikow--rosja-ogranicz-wolnosc-wyznania--pretekstem-walka-z-terroryzmem,44254,i.html> (21 II 2018).
- Catholic bishop in Crimea pleads for peace, coexistence among ethnic groups*, <https://www.catholicculture.org/news/headlines/index.cfm?storyid=20692&repos=4&subrepos=2&searchid=1810608> (1 III 2018).
- Catholics in Crimea isolated, fear losses*, <https://www.catholicculture.org/news/headlines/index.cfm?storyid=21075&repos=4&subrepos=2&searchid=1810333> (1 III 2018).
- Chy zalyshat’sya u Krymu katolyky?*, <http://catholicnews.org.ua/chi-zalishatsya-u-krymu-katolyky> (1 III 2018).
- Coynash, H., *Head of Beleaguered Ukrainian Orthodox Church in Crimea detained after informing PACE of rights abuses*, <http://khpg.org/en/index.php?id=1476904768> (23 II 2018).
- Curanović, A., *Czynnik religijny w polityce zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2010.
- Damm, E.B., *Resurrection of the Russian Orthodox Church: Narrative of Analysis of the Russian National Myth*, „Social Science Quarterly” 2017, vol. 98, nr 3.

- Delo No 5-96-30/2017. Postanovleniye o naznachenii administrativnogo nakazaniya*, http://crimeahrg.org/wp-content/uploads/2017/07/05-0030_96_2017_Postanovlenie_o_naznachenii_administrativnogo_nakazaniya.pdf (20.02.2018).
- Elliott, M.R., *Why Russia's Evangelicals Thank God for Putin*, <http://www.christianitytoday.com/ct/2015/january-web-only/russia-evangelical-god-putin-crimea-ukraine.html> (21 II 2018).
- Europejska Konwencja Praw Człowieka*, http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_POL.pdf (20 II 2018).
- Górny, G., *Walka z terroryzmem czy z religią? Kontrowersyjna ustawa w Rosji*, <https://wpolityce.pl/swiat/301860-walka-z-terroryzmem-czy-z-religia-kontrowersyjna-ustawa-w-rosji> (20 II 2018).
- Hlukhovs'kyy, M., *Arkhiyepyskop UPTS KP Klyment: Derzhava Ukrayina zdala Krym. Zayavlyayu pro tse ofitsiyno*, https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/57996 (7 III 2018).
- Iz Kryma vytesnyayut protestantskiye tserkvi*, <https://ru.krymr.com/a/news/26957728.html> (2 III 2018).
- Khrystyyany zaklykayut' Rosiyu povernuty viruyuchym molytovnyy budynok v Bakhchysarayi (VIDEO)*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1762%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=uk (23 II 2018).
- Konstytucja Rosji*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/rosja.html> (21 II 2018).
- Konwencje o ochronie ofiar wojny, podpisane w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 roku*, Dz.U. 1956, Nr 38, poz. 171, art. 27.
- Kraj, K., *Rosyjski system antyterrorystyczny*, Kraków 2017.
- Lubicz Miszewski, M., *Obraz konfliktu na wschodniej Ukrainie w portalach internetowych prorosyjskich separatystów w Donbasie (redagowanych w języku polskim)*, [w:] *Społeczeństwo a wojna. Konflikty etniczne i kulturowe w XX i XXI wieku*, M. Bodziany (red.), Wrocław 2016.
- Lunkin, R., *Religious Politics in Crimea, 2014-2016*, „East-West Church & Ministry Report” 2017, vol. 25, nr 2.
- Manzhul, V., *Protestantyzm v Ukraini 2014 roku. Podiiv, tendentsiyi, vyklyky, perspektyvy*, https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/58704 (21 II 2018).
- Mitrofanova, A., *Russian ethnic nationalism and religion today*, [in:] *The New Russian Nationalism. Imperialism, Ethnicity and Authoritarianism 2000–2015*, P. Kolstø, H. Blakkisruds (eds.), Edinburgh 2016.
- Pastor Sunday Adelaja człowiekiem niebezpiecznym w Rosji*, <http://www.ekumenizm.pl/koscioly/protestanckie/pastor-sunday-adelaja-czlowiekiem-niebezpiecznym-w-rosji> (17 III 2018).
- Patriarkh UHKTS: u nas buly i zalyshayut'sya viryany v Krymu*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/61684 (1 III 2018).

- Pawluczuk, W., *Ukraina. Polityka i mistyka*, Kraków 1998.
- Podział wśród krymskich baptystów*, <http://www.ekumenizm.pl/koscioly/protestanckie/podzial-wsrod-krymskich-baptystow> (21 II 2018).
- Pokhishchennyy v Sevastopole svyashchennik UGKTS nashelsya posle 8 chasov do-prosov silovikami*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1391%3A1&catid=34%3Aua&Itemid=61&lang=ru (22 II 2018).
- Report by Nils Muižnieks, Council of Europe Commissioner for Human Rights, following his mission in Kyiv, Moscow and Crimea, from 7 to 12 September 2014*, <https://rm.coe.int/09000016806db75f> (23 II 2018).
- Roman Catholic Church reregisters its parishes in Crimea, in accordance with Russian law*, https://risu.org.ua/en/index/all_news/catholics/rcc_in_ukraine/58850 (1 III 2018).
- Rosyjskie władze Krymu odebrały katedrę Patriarchatu Kijowskiego. Arcybiskup: „Nie wyjdę stąd!”*, <https://kresy24.pl/rosyjskie-wladze-krymu-odebrały-katedre-patriarchatu-kijowskiego-arcybiskup-nie-wyjde-stad> (22 II 2018).
- Stepankov'ska, Y., Yak ukrayins'kym tserkvam u Krymu vdayet'sya zalyshatysya ukrayins'kymy*, https://risu.org.ua/ua/index/monitoring/society_digest/62249 (1 III 2018).
- Til'ky 1% relihiynykh orhanizatsiy Krymu perereyestruvalysya za zakonamy Rosiyi*, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1543:1&catid=34:ua&Itemid=61 (27 II 2018).
- Ukraina: Separatysty nadal porywaję i zabijaję*, <http://gosc.pl/doc/2088467.Ukraina-Separatysty-nadal-porywaja-i-zabijaja> (15 III 2018).
- Ukrainian Catholics face rising hostility from Russian police, Russian Orthodox*, <https://www.catholicculture.org/news/headlines/index.cfm?storyid=2091-3&repos=4&subrepos=2&searchid=1810335> (1 III 2018).
- „Vatykan ofitsiyno ne vyznaye aneksiyi Krymu”, – yepyskop RKTS v Ukrayini*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/catholics/rcc_in_ukraine/59109 (7 III 2018).
- V UPTS KP u Krymu zalyshylosya chetvero svyashchenykyv — arkhyepyskop Klyment*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/69843 (1 III 2018).
- Yak zhyve nyny UHKTS v Krymu?*, http://news.ugcc.ua/interview/yak_zhive_nin-%D1%96_ugkts_v_krimu_70758.html (22 II 2018).
- Yepyskop RKTS podyakuvav „uryadu” Sevastopolya za spryyannya katolykam*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/state/church_state_relations/61717 (1 III 2018).
- Yevropeys'kyy sud z prav lyudyny pryynyav i zareyestruvav zayavu UPTS KP*, https://risu.org.ua/ua/index/all_news/ukraine_and_world/international_relations/69788 (1 III 2018).
- Zakharov, A., Vystoyat' pomogayet tol'ko molitva*, <http://www.golos.com.ua/rus/article/277801> (22 II 2018).

Zayava arkhiepyskopa Kryms'koho i Simferopol's'soho Klymenta shchodo zakhoplennya khramu UPTS KP v s. Pereva, https://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1431%3A1&catid=50%3Azv&Itemid=78&lang=ru (22 II 2018).

Zayava Minkul'tury Ukrayiny stosovno peresliduvan' svyashchenosluzhyteliv na terytoriyi AR Krym, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1393%3A1&catid=50%3Azv&Itemid=78&lang=uk (22 II 2018).

Zvit Misiyi OBSE z otsinky stanu sprav iz dotrymannyam prav lyudyny v Krymu: svoboda virospovidannya, http://www.irs.in.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1604%3A1&catid=46%3Aocse&Itemid=73&lang=uk (22 II 2018).

Tomasz R. Dębowski – dr hab. politologii, adiunkt w Zakładzie Polityki Zagranicznej RP w Instytucie Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego.
ORCID: 0000-0002-9933-8911